

معرفی گیاهان دارویی منطقه دره کهریزک در شهرستان آشتیان

مجتبی یزدانی^{*}، معصومه خسروی‌رینه^۲، محمدرضا برزگر^۱

^۱ مربی، گروه زیست‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد آشتیان، آشتیان، ایران
^۲ استادیار، گروه زیست‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد آشتیان، آشتیان، ایران

تاریخ دریافت: ۹۱/۷/۳۰ تاریخ پذیرش: ۹۲/۲/۲۲

چکیده

منطقه دره کهریزک، با مساحت حدود ۷۰۰ هکتار در شرق شهرستان آشتیان واقع شده است. ارتفاع منطقه از سطح دریا بین ۲۰۱۵ تا ۲۵۰۰ می‌باشد. در این پژوهش گونه‌های گیاهی دارویی منطقه جمع‌آوری شده و با استفاده از فلورهای مختلف شناسایی شدند که در نتیجه تعداد ۱۳۷ گونه شناسایی شد که به ۳۶ تیره و ۹۷ جنس تعلق دارند. بیشترین غنای گونه‌ای در تیره‌های Asteraceae (۱۸ گونه)، Papilionaceae (۱۸ گونه) و Apiaceae (۱۴ گونه) دیده شد.

واژگان کلیدی: آشتیان، دره کهریزک، فلور، گیاهان دارویی.

مقدمه

هم پیشگیری از بیماری‌ها برخوردار بوده و هستند و اهمیت فراوانی در توسعه جوامع داشته‌اند و تحقیقات وسیعی برای یافتن فرآورده‌ها و مواد طبیعی دارویی گیاهی در طول تاریخ انجام شده است. اما نکته حائز اهمیت اینجاست که تنها کمتر از ۱۰ درصد از مجموع ۲۵۰۰۰۰ گونه گیاهی جهان برای بیش از یک عملکرد زیست‌شناختی، شناسایی و مورد استفاده قرار گرفته‌اند. به عبارت دیگر بر اساس آمارهای منتشره توسط (WHO)، تنها بین ۳۵ تا ۷۰ هزار گونه گیاه دارویی در طول زمان برای حداقل یک یا چند بار مورد مصرف قرار گرفته است (رجحان، ۱۳۷۴ و <http://www.scitech.ir>).

گرایش عمومی جامعه به استفاده از داروها و درمان‌های گیاهی و به‌طورکلی فرآورده‌های طبیعی به‌ویژه در طی سال‌های اخیر روبه افزایش بوده و مهمترین علل آن، اثبات اثرات مخرب و جانبی داروهای شیمیایی از یک طرف و ایجاد آلودگی‌های

بطورکلی گیاهان به عنوان موجودات پایه در زنجیره غذایی و در مواردی فرآورده‌های دارویی همیشه مورد توجه انسان‌ها بوده‌اند و وابستگی شدید انسان به گیاهان به‌ویژه از جنبه‌های غذایی و دارویی او را وادار کرده است تا در هر مرحله از تمدن خود به اشکال مختلف نسبت به شناسایی و جمع‌آوری گیاهان اقدام کند. هم‌اکنون نیز با توجه به افزایش جمعیت و نیاز بیشتر انسان به طبیعت به‌ویژه منابع طبیعی تجدید شونده به نظر می‌رسد که ادامه این مطالعات ضروری باشد تا بر اساس اطلاعات بدست آمده بتوان به استفاده صحیح از این منابع و ارائه الگویی دقیق به‌منظور توسعه پایدار اقدام نمود (Medplant.ir/2457).

گیاهان دارویی از ارزش و اهمیت خاصی در تأمین بهداشت و سلامتی جوامع هم به لحاظ درمان و

* مسئول مکاتبه: yazdani@aiau.ac.ir

کشور ما با داشتن وسعت زیاد، گوناگونی اقلیمی و توپوگرافی، دارای پوشش گیاهی متنوعی است. در این پژوهش تنوع گیاهان دارویی منطقه دره کهریزک آشتیان به منظور شناخت توان بالقوه منطقه و ارائه اطلاعات مناسب جهت برنامه ریزان و مسئولان مربوطه مورد مطالعه قرار گرفت.

منطقه مورد مطالعه

منطقه دره کهریزک به مساحت ۷۰۰ هکتار در شرق شهرستان آشتیان در استان مرکزی بین کوه‌های آمره، هزارآباد، اسدآباد و در شمال روستای ورسان واقع شده است این منطقه یکی از مراتع مهم بوده که در حدود ۱۶ کیلومتری شرق آشتیان با مختصات جغرافیایی "۲۰' ۵۹" ۴۹° تا "۲۵' ۳۰" ۵۰° طول شرقی و "۳۰' ۳۰" ۳۴° تا "۳۶' ۳۳" ۳۴° عرض شمالی قرار دارد و ارتفاع منطقه از سطح دریا بین ۲۰۱۵ تا ۲۵۰۰ می‌باشد. مقدار بارندگی سالانه منطقه، ۳۳۳ میلی‌متر بوده و بیشترین بارندگی‌ها در فصل زمستان و بهار اتفاق می‌افتد. دوره بارندگی این منطقه، از آبان ماه شروع و تا اواسط خرداد ادامه دارد. بیشترین بارش ماهانه در اسفند ماه به میزان ۶۴ میلی‌متر است. حداقل مطلق و متوسط حداقل ماهانه دما، به ترتیب با ۲۷- و ۵/۵- در بهمن ماه و حداکثر مطلق و متوسط حداکثر ماهانه دما به ترتیب با ۳۳/۱۴ و ۲۳/۸۸ درجه سانتی‌گراد در تیر ماه اتفاق می‌افتد. متوسط سالانه دمای منطقه، ۱۱/۵۲ درجه سانتی‌گراد است. دوره یخبندان منطقه از آذر ماه شروع و تا اوایل فروردین ماه ادامه دارد. بیشترین روزهای یخبندان با ۲۷ روز در دی و بهمن ماه و کل روزهای یخبندان منطقه در طول سال، ۵۳ روز می‌باشد. اقلیم منطقه با روش دومارتن، خشک و سرد و با روش آمبرژه، خشک تعیین می‌شود. بر اساس منحنی آمبروترمیک ماه‌های آذر تا فروردین، بارندگی بر دما افزونی دارد لذا این دوره را می‌توان دوران مرطوب سال به حساب آورد. از

زیست‌محیطی که کره زمین را تهدید می‌کند از سوی دیگر بوده است. از سوی دیگر گیاهان دارویی جزء ذخایر و منابع طبیعی هستند و بسیاری از کشورها کم یا زیاد از یک چنین منبعی برخوردارند که نوع، تعداد و تنوع گونه‌های گیاهی بر اساس شرایط و موقعیت جغرافیایی هر منطقه متفاوت است (رجحان، ۱۳۷۴). به‌عنوان مثال در مطالعه‌ای که حسینی در منطقه کوه آشتیان انجام داد تعداد ۲۶۱ گونه گیاهی را معرفی نمود که بسیاری از آنها خاصیت دارویی دارند (Medplant.ir/2457). در تحقیقی که حیدری ریکان (۱۳۸۱) انجام دادند تعداد ۱۸۰ گونه گیاه دارویی را در دره قاسملوی ارومیه معرفی کردند که در ۵۱ تیره و ۱۴۱ جنس قرار داشتند و تیره‌های مهم آن شامل Asteraceae با ۳۶ گونه و Fabaceae با ۱۹ گونه بودند. همچنین در مطالعه‌ای دیگر میردآوودی و همکاران (۱۳۸۰) گزارش کرد که گیاهان دارویی استان مرکزی به لحاظ قرار گرفتن در زاویه برخورد دو رشته کوه البرز و زاگرس دارای شرایط آب و هوایی متنوعی می‌باشد و همین امر موجب تنوع گیاهی بالایی در نقاط مختلف استان گردیده است به طوری که بیش از ۲۲۷ گونه گیاه دارویی را در سطح کل استان نشان داد که از این تعداد، ۱۴۴ گونه از سطح مراتع استان جمع‌آوری شده که متعلق به ۱۲۷ جنس و ۴۸ تیره هستند. اکبری‌نیا (۱۳۸۰) جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی استان قزوین را انجام داد و حدود ۲۵۰ گونه گیاه دارویی را در این منطقه معرفی کرد. صابراملی و همکاران (۱۳۷۹) گیاهان دارویی استان کرمان را مورد مطالعه قرار داد و ۲۸۵ گونه گیاه دارویی را جمع‌آوری و شناسایی کرد. مازندرانی و همکاران (۱۳۸۰) تعداد ۱۰۷ گونه گیاه دارویی را کوهستان زیارت گرگان شناسایی کرد که متعلق به ۱۰۳ جنس و ۴۲ تیره بودند.

(۱۳۶۳)، کورموفیت‌های ایران (قهرمان ۱۳۷۳-۱۳۶۹)،
گون‌های ایران (معصومی، ۱۳۸۴-۱۳۶۵) و رده‌بندی
گیاهی (مظفریان، ۱۳۷۳) مورد شناسایی قرار گرفتند.

اردیبهشت ماه لغایت آبان‌ماه، دمای هوا بیش از
بارندگی است، لذا این دوره جزء دوران خشک سال
به حساب می‌آید.

نتایج

در منطقه مورد مطالعه تعداد زیادی گونه گیاهی
شناسایی شد که بر اساس منابع قابل دسترس تعداد
۱۴۱ گونه گیاه دارویی تشخیص داده شد که این
گونه‌ها به ۳۶ خانواده و ۹۴ جنس تعلق داشتند و
تیره‌های Asteraceae و Papilionaceae هر کدام با
تعداد ۱۸ گونه و Apiaceae با ۱۴ گونه در رتبه بعدی
قرار دارد (جدول ۱).

مواد و روش‌ها

در این پژوهش کلیه نمونه‌های گیاهی منطقه از
اواخر اسفند ۱۳۸۷ تا شهریور ۱۳۸۸ جمع‌آوری شدند
و پس از انتقال به هرباریوم دانشگاه آزاداسلامی
آشتیان با استفاده از فلورهای ایرانیکا (Rechinger,
1963-2005)، فلور ایران (اسدی و همکاران، ۱۳۸۵-
۱۳۶۷) و دیگر منابع موجود نظیر فلور رنگی ایران
(قهرمان ۱۳۸۵-۱۳۵۷)، گیاه‌شناسی عمومی (قهرمان،

جدول ۱. لیست اسامی گونه‌های دارویی منطقه دره کهریزک

خانواده	گونه‌های دارویی
Amaryllidaceae	<i>Ixilirion tataricum</i> (Pall.) Roem.
Apiaceae	<i>Echinophora paltyloba</i> Dc. <i>Eryngium thrsoidium</i> Boiss <i>Eryngium thrsoidium</i> Bioos. <i>Ferulago angulata</i> (Schlecht.) Boiss. <i>Ferula ovina</i> Boiss. <i>Falcaria vulgaris</i> Bernh. <i>Pimpinella tragium</i> Vill. <i>Prangos feruiacea</i> (L.) Lindl. <i>Prangos uloptera</i> DC. <i>Prangos acaulis</i> (DC.) Bornm. <i>Jorherina paucijuga</i> (DC.) Bronm. <i>Scaligeria nodosa</i> Boiss. <i>Smyrniium cordifolium</i> Boiss. <i>Smyrniopsis aucheri</i> Boiss.
Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L. <i>Artemisa fargrans</i> Willd <i>Centaurea virgata</i> Lam. <i>Centaurea gaubae</i> (Bornm.) Wagenitz <i>Cousinia congesta</i> Bunge <i>Cousinia cylindracea</i> Boiss. <i>Cousinia belangeri</i> DC. <i>Echinops orientalis</i> Trautv. <i>Echinops cephalotes</i> DC. <i>Echinops heteramorphus</i> Bung <i>Echinops belangeri</i> DC <i>Helichrysum oligocephalum</i> DC. <i>Gundelia tournefortii</i> L. <i>Serratula haussknechtii</i> Boiss. <i>Tanacetum pinnatum</i> Boiss. <i>Taraxacum syriacum</i> Boiss. <i>Tragopogon collinus</i> DC.
Asteraceae	

	<i>Jurinea macrocephala</i> DC.
Berberidaceae	<i>Berberis integerrima</i> Bunge.
Boraginaceae	<i>Moltkia coeuleath</i> (Willd.)Lehm. <i>Nonnea persica</i> Boiss. <i>Onosma microcarpum</i> DC. <i>Lappula microcarpa</i> (Ledeb.)Gurke <i>Solananthus circinathus</i> Ledeb.
Brassicaceae L.	<i>Alyssum arabicum</i> L. <i>Alyssum longistylum</i> Grossh. <i>Alyssum linifolium</i> Steph. ex Willd. <i>Alyssum marginatum</i> Steud. ex Boiss. <i>Brossardia papyracea</i> Boiss. <i>Sisymbrium loeselii</i> L.
Caryophyllaceae	<i>Acanthophyllum microcephalus</i> Boiss. <i>Arenaria insignis</i> Litv. <i>Cerastium dichotomum</i> L. <i>Dianthus orientalis</i> Adams. <i>Silene spergulifolia</i> (Willd.) M.Bieb. <i>Silene aucheriana</i> Boiss. <i>Silene conoidea</i> L.
Chenopodiaceae	<i>Ceratokarpus arenarius</i> L.
Convolvulaceae L.	<i>Convolvulus argyranthus</i> Rech.
Crassulaceae	<i>Rosularia sempervium</i> (M. Bieb) A. Berger
Dipsacaceae	<i>Scabiosa micrantha</i> Desf.
Euphorbiaceae	<i>Euphorbia splendida</i> J. Med. <i>Euphorbia terreranica</i> L.
Ephedraceae	<i>Ephedra distchya</i> L.
Fumariaceae	<i>Fumaria vaillantii</i> loisel. <i>Fumaria asepala</i> Boiss.
Geraniaceae	<i>Geranium dichotomum</i> L. <i>Geranium tuberosum</i> L. <i>Geranium persicum</i> L
Gramineae	<i>Agropyron imbricatum</i> Roem. & Schult. <i>Aegilops triuncialis</i> L. <i>Eremopyrum distans</i> (K.Koch) Nevski. <i>Elymus zagricus</i> Assadi <i>Hordeum glaucum</i> Steud. <i>Hordeum bulbosum</i> L. <i>Poa bulbosa</i> L. <i>Stipa barbata</i> Wiki.
Hypericaceae	<i>Hypericum scabrum</i> L.
Iridaceae	<i>Gladiolus atroviolaceus</i> Boiss. <i>Iris squria</i> L.
Lamiaceae	<i>Phlomis persica</i> Boiss. <i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam. <i>Thymus kotschyanus</i> Boiss. <i>Thymus daenensis</i> Celak. <i>Teucrium orientale</i> L. <i>Mentha longifolia</i> L. <i>Stachys inflata</i> Benth. <i>Salvia nemorosa</i> L. <i>Salvia multicaulis</i> Vahl.
Liliaceae	<i>Allium minutiflorum</i> Regel. <i>Allium haemanthoides</i> Boiss. <i>Fritillaria imperialis</i> L. <i>Muscari neglectum</i> Guss.

	<i>Ornithogalum tenuifolium</i> Guss. <i>Tulipa chrysantha</i> Boiss. <i>Tulipa biflora</i> L. <i>Gagea olgae</i> Rege L.
Linaceae	<i>Linum usitatissimum</i> L. <i>Linum album</i> L.
Malvaceae	<i>Malva neglecta</i> Wallr. <i>Alcea koelzii</i> Riedl.
Papaveraceae	<i>Papaver arenarium</i> M.B. <i>Papaver dubium</i> L.
Papilionaceae	<i>Astragalus ispahanicus</i> Boiss. <i>Astragalus gypsaceus</i> Beck. <i>Astragalus microphysa</i> Boiss. <i>Astragalus caraganea</i> F.et M. <i>Astragalus chrysostachys</i> Boiss. <i>Astragalus vanillae</i> Boiss. <i>Astragalus ovinus</i> Boiss. <i>Astragalus trachyacanthus</i> Fisch. <i>Astragalus cephalanthus</i> DC. <i>Astragalus piptocephalus</i> Boiss. <i>Alhagi camelorum</i> Fisch. <i>Cicer oxyodon</i> Boiss. & Hohen. <i>Lathyrus sativus</i> L. <i>Onobrychis gaubbae</i> Bornm. <i>Onobrychis melanotricha</i> Boiss. <i>Trigonella teheranica</i> (Bornm.) Grossh. <i>Trigonella elleptica</i> Boiss. <i>Trigonella monatha</i> C.A. Meyer.
Polygonaceae	<i>Polygonum paranchioides</i> C. A. Meyer ex Hohen. <i>Polygonum patulu</i> M. Biebm <i>Rheum ribes</i> L.
Rosaceae	<i>Amygdalus eburn</i> (Barlow) Barlowa <i>Amygdalus lycioide</i> Spachs
Rubiaceae	<i>Galium verum</i> L. <i>Asperula glomerat</i> (M. Bieb.) Griseba
Scrophulariaceae	<i>Scrophularia nervosa</i> Benth. <i>Veronica orientalis</i> Mill.
Solanaceae	<i>Hyoscyamus niger</i> L. <i>Hyoscyamus pusilus</i> L.
Ranunculaceae	<i>Ficaria kochii</i> Iranshahr & Rech.. <i>Thalictrum isopyroide</i> C.A.Mey
Resedaceae	<i>Reseda aucheri</i> Boiss. <i>Reseda lutea</i> L.
Plantaginaceae	<i>Plantago mijor</i> L. <i>Plantago lanceolata</i> L.
Plumbaginaceae	<i>Acantholimon olivieri</i> Boiss. <i>Acantholimon aspadanum</i> Bung.
Thymelaeaceae	<i>Dendrostellera lessrtii</i> (wiKstr)Tigeb.
Primulaceae	<i>Androsca villosa</i> L.
Zygophyllaceae	<i>Peganum harmala</i> L

(Asteraceae) با ۱۸ گونه، تیره پروانه آسایان

(Papilionaceae) با ۱۸ گونه، تیره چتریان

(Apiaceae) با ۱۴ گونه، تیره نعنایان (Lamiaceae) با

بحث

بزرگترین تیره‌های گیاهی منطقه به ترتیب

بیشترین تعداد گونه عبارتند از: تیره کاسنی

طبیعی، بجای برداشت از آنها گونه‌های مورد نظر کشت و پرورش یابند.

سپاسگزاری

از ریاست و حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آشتیان به جهت مساعدت‌هایشان در انجام این پژوهش صمیمانه قدردانی می‌گردد.

منابع

اکبری‌نیا، ا.، پ. باباخانلو و مظفریان، و. (۱۳۸۰). بررسی فلورستیک و ویژگی‌های زیستی گیاهان دارویی استان قزوین. انتشارات موسسه جنگل‌ها و مراتع.

اسدی، م.، معصومی، ع.، خاتم‌ساز، م. و مظفریان، و. (ویراستاران). (۱۳۸۵-۱۳۶۷). فلور ایران. شماره‌های ۵۲-۱، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، تهران.

حیدری‌ریکان، م. (۱۳۸۱). گزارش طرح جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی استان آذربایجان غربی. انتشارات موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع.

رجحان، م. (۱۳۷۴). دارو و درمان گیاهی، سازمان آموزش و انتشارات علوی

صابرآملی، س.، ناصری، ا.، رحمانی، غ.ج. و کلیراد، ع. (۱۳۷۹). گیاهان دارویی استان کرمان. انتشارات موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع.

قهرمان، ا. (۱۳۶۳). گیاه‌شناسی عمومی (جلد دوم)، انتشارات جهاد دانشگاهی، صفحه ۷۹۰.

قهرمان، ا. (۱۳۶۳-۱۳۶۹). کورموفیت‌های ایران (سیستماتیک گیاهی). جلد ۴-۱. مرکز نشر دانشگاهی.

قهرمان، ا. (۱۳۸۵-۱۳۵۷). فلور رنگی ایران. جلد‌های ۲۰-۱، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور، تهران.

۹ گونه، گندمیان (Gramineae) با ۸ گونه، (Liliaceae) با ۸ گونه و تیره میخک (Caryophyllaceae) با ۷ گونه. با توجه به نتایج فوق می‌توان گفت که منطقه دره کهریزک با وجود وسعت نسبتاً کم به دلیل اعمال مدیریت در جلوگیری از چرای بی‌رویه و نیز شرایط خاص اکولوژیکی دارای غنای گونه‌ای بالایی می‌باشد. تنوع ابعاد و اندازه گیاهان این منطقه بیشتر تحت تأثیر ارتفاع منطقه می‌باشد. بطورکلی در این منطقه شاهد حضور دو گروه گیاهان دارویی هستیم. یکی گیاهانی که بطور گسترده در تمام نقاط منطقه یافت می‌شوند و تغییرات ناشی از ارتفاع و میزان بارندگی تأثیر محدودکننده‌ای در پراکنش آنها بوجود نیاورده است و دیگری گیاهانی که در نقاط مرتفع این منطقه دیده می‌شوند. تعداد زیاد گونه گیاهی و تنوع آنها در این منطقه، نشان‌دهنده اهمیت آن از لحاظ ذخیره ژنتیکی گیاهی بوده به طوری که مطالعه گیاهان دارویی این منطقه و نتایج حاصل از آن بدون تردید می‌تواند مورد استفاده دستگاه‌های اجرایی و سایر محققان قرار گیرد.

نتیجه‌گیری نهایی

با توجه به تعداد نسبتاً فراوان گیاه دارویی، این منطقه دارای استعداد مناسبی در جهت تولید گیاهان دارویی و مواد موثره آنها می‌باشد. با شناسایی و معرفی گونه‌های دارویی، ضمن اینکه ترویج استفاده از آنها گسترش می‌یابد، سرمایه‌گذاری در زمینه استخراج مواد موثره آنها و تبدیل آنها به فراورده‌های دارویی باعث ایجاد فرصت‌های شغلی و جلوگیری از خروج ارز از کشور خواهد شد. نکته قابل توجه در این زمینه اتخاذ تدابیر لازم جهت جلوگیری از برداشت بی‌رویه گیاهان از زیستگاه‌های طبیعی آنها می‌باشد و برای ممانعت از انقراض گونه‌های گیاهی دارویی لازم است ضمن حفاظت از رویشگاه‌های

Archibold, O.W. (1996). Ecology of world vegetation. Chapman & Hall Inc., London. pp: 509.

<http://Medplant.ir/2457>

<http://www.Salahghaderi.blogfa.com/post-6.aspx>

<http://www.Scitech.ir>

<http://www.Imps.ir> انجمن علمی گیاهان دارویی ایران

Rechinger, K.H. (1963-2005). Flora Iranica, Vols: 1-175. Akademische Druk-u Verlagasanstalt, Graz-Austria.

Takhtajan, A. (1986). Floristic region of the world. University of California Press, California.

Razzaghi-Abyaneh, M., Rezaee, M.B., Jaimand, K. and Shams-Ghahfarokhi, M. (2012). Plants Flora of Iran: History and application in traditional medicine. Journal of Medicinal Plants and By-Products 1:1-2.

مازندرانی، م.، کسایی، م. و رضایی، م.ب. (۱۳۸۰).

معرفی گیاهان دارویی کوهستان زیارت گرگان.

انتشارات موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع.

مظفریان، و. (۱۳۷۳). رده‌بندی گیاهی، کتاب دوم:

دولپه ای‌ها. نشر دانش امروز، صفحه ۶۱۰.

معصومی، ع. (۱۳۸۴-۱۳۶۵). گون‌های ایران. جلد‌های

۱-۵، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور،

تهران.

میرداوودی، اخوان. ح.ر. و باباخانلو، پ. (۱۳۸۰).

شناسایی گیاهان دارویی استان مرکزی. انتشارات

موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع.

Archive of SID